

Het gewone van toen is nu uitzonderlijk

"Jantje, eet je bord eens leeg", dat zal een bezorgde moeder ten tijde van keizer Karel V nooit hebben gezegd. In het algemeen waren de kinderen niet zo doorvoed en minder kieskeurig dan tegenwoordig. Ze aten maar al te graag het voedsel dat hen werd voorgeschoteld. Daarbij komt nog en daar gaat het ons hier speciaal om, de kinderen konden toentertijd hun bord niet leeg eten, omdat het etensbord gedurende de eerste helft van de 16de eeuw nog een onbekend stuk huisraad was. Pas in de tweede helft van die eeuw kwam dit gebruiksvoorwerp in de mode. Men kende wel, al lange tijd, grote en kleine schotels, die gebruikt werden voor het opdienen van uiteenlopende spijzen en gerechten. Waaruit at men dan? Wanneer het om dik- of dunvloeibare spijzen ging, zoals pap of br~~u~~, in die tijd een zeer belangrijk onderdeel van het dieet, lepelde men die kost uit een oorkom, meestal van aardewerk of van tin gemaakt.1). Een goed voorbeeld in onze verzameling (afb. 1) is een 16de eeuwse kom vervaardigd door de Leidse tinnegieter Havick Ioosten, waarvan bekend is, dat hij nog in 1592 zijn ambacht uitoefende.2). Dit voorwerp is het laatst in Dordrecht gebruikt, het werd althans daar opgegraven en niet in de plaats van vervaardiging. Vast voedsel at men met de hand, de etensvork was toen nog een curiosum. Wel hanteerde men een mes(je), dat men vaak in een lederen schede bij zich droeg, om vlees of vis in kleine stukjes te snijden. Als "onderlegger" diende een stuk brood of een zogenaamde teljoor of teller. In zijn goedkoopste gedaante was dit een rond houten snijplankje, vervaardigd door een houtdraaier. In oude boedelinventarissen vinden we deze houten teljoren regelmatig genoemd, ondanks het feit, dat deze gebruiksvoorwerpen toentertijd weinig waardevol waren. Zo vinden we bijvoorbeeld in de opsomming van de roerende have van Gerrit Vrijlinck, wielmaker te Deventer in 1587: "ein dosin holten tellers" genoteerd.3). Eveneens, om nog een dergelijk voorbeeld te noemen, vinden we in de nalatenschap van Maria Dircksd, weduwe van Lambertsz., molenaar te Leiden (1580) "12 houten ronde taeliuren" genoemd en bovendien "een taeljoorhuysken", kennelijk een soort kastje of rekje, waarin deze voorwerpen werden opgeborgen.4). Wij waren dit jaar zo gelukkig voor de museumverzameling een houten teljoor uit de 16de eeuw te verwerven, afkomstig uit een beerput te Delft. Deze ronde teljoor met opstaand randprofiel is gedraaid uit beukehout. Samen met dit snijplankje werd een mesje met hoornen greep geborgen, dat mogelijk door de vroegere eigenaar van de teljoor is gebruikt (afb. 2).

Tinnen papkom, l. 22 cm, gegoten door Havick Ioosten, Leiden, XVI. (inv. no. 49726-'78).

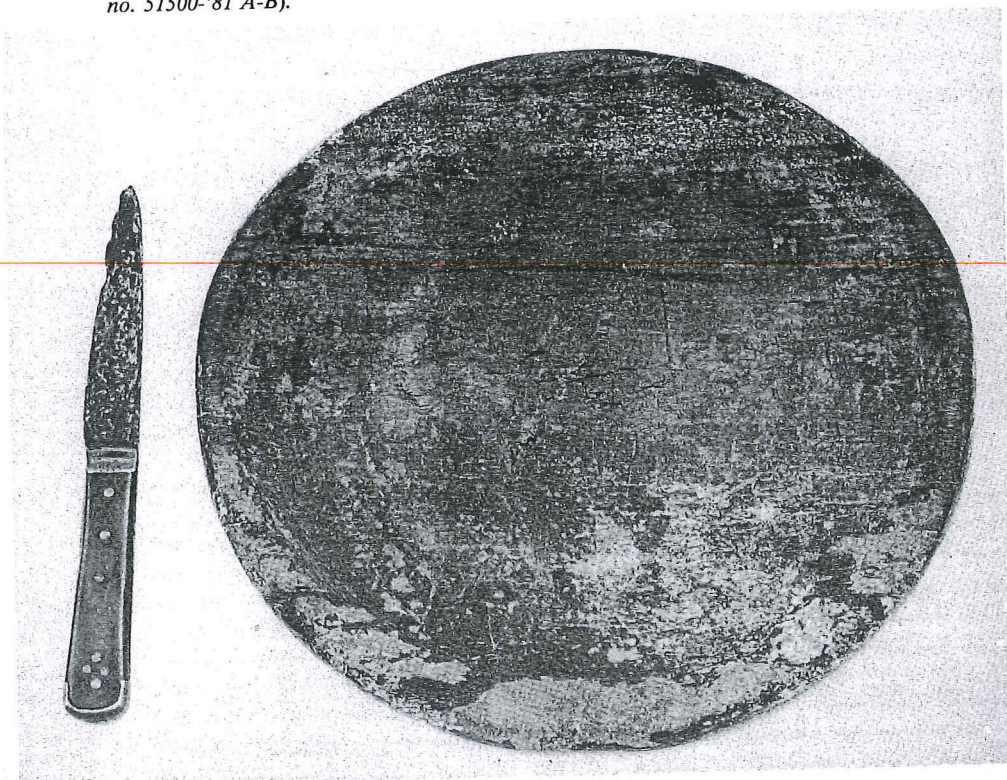

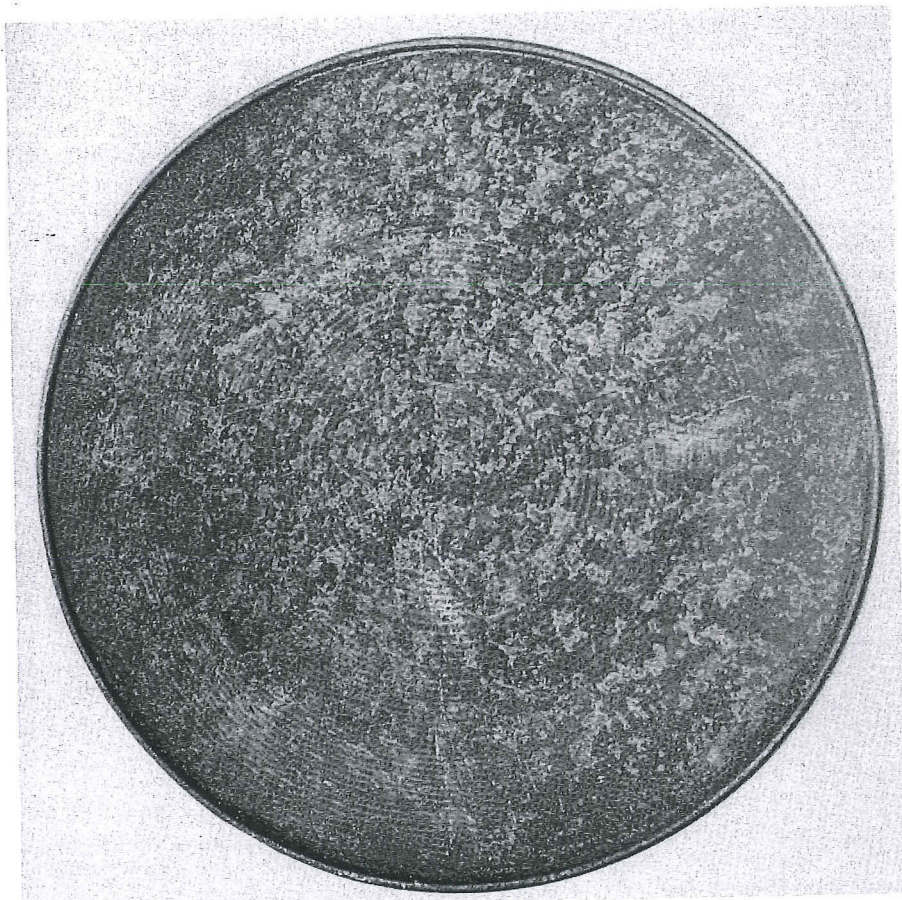
Naa
dew
inve
Ma
zich
dun
nali
zich
baa
niet
telj
"V
16d
in e
De
wa
(Ar
The
wer
goe
nat
ven
vo
"ge
blj

Tel
no.

Naast teljoren gemaakt van hout, kende men eveneens dergelijke voorwerpen van aardewerk en van tin. Vooral deze laatstgenoemde stukken vinden we veelvuldig in oude inventarissen vermeld. We geven hier een tweetal voorbeelden. In de nalatenschap van Mary Gysbertsdr, weduwe van Gerrit Dirix, wijnverlater te Amsterdam bevonden zich in 1578 een "16-tal ronde tinnen telioeren", terwijl Cath. van Hoochstraten, weduwe van Jhr. Johan van der Bouchorst te Leiden, na haar dood veel "thinnewerck" naliet, waaronder "32 ronde teljoeren".5). In laatstgenoemde nalatenschap bevond zich tevens een "teljoermandeken", waaruit we kunnen opmaken, dat er vroeger blijkbaar speciaal gevloten mandjes voor berging van teljoren bestonden. Jammer, dat we niet kunnen achterhalen hoe deze voorwerpen er hebben uit gezien. Wat deze tinnen teljoren betreft, zijn we zeer verheugd, op deze plaats te kunnen berichten, dat onze "Vereniging Vrienden" het museum het afgelopen jaar een ronde tinnen teljoor uit de 16de eeuw heeft geschonken. Dit zeer zeldzaam geworden gebruiksvoorwerp, dat zich in een onberispelijke staat bevindt, werd in Amsterdam in de bodem gevonden (afb. 3). De tinnen teljoor met opstaand randje, is aan de achterzijde gemerkt met een ovaal, waarbinnen een tuitkan (?) en de letters I L, vermoedelijk de initialen van een (Amsterdamse?) tinnegieter, die ik helaas tot dusver niet heb kunnen thuis brengen. Thans nog enkele opmerkingen over de aard en de zeldzaamheid van het soort voorwerpen, waarvoor wij hier aandacht vroegen. Het zijn in wezen allen heel eenvoudige goederen, die de gewone burger in de 16de eeuw zo vanzelfsprekend vond, dat hij er nauwelijks aandacht aan besteedde. In eigentijdse geschriften, uitgezonderd boedelinventarissen, werden deze objecten nauwelijks vermeld. Toch zijn juist deze dingen, vooral voor een museum, dat het tot zijn taak rekent, het dagelijks leven van de "gewone" man of burger te bestuderen en te tonen, van groot belang. Anderzijds blijken simpele gebruiksgoederen uit 16de, 17de en 18de eeuw thans zeldzaam te zijn.

Teljoor van beukehout, drsn. 17 cm, en mesje, l. 12,9 cm, beide bodemvondst Delft, XVI A. (nv. no. 51500-'81 A-B).

Teljoor van tin, drsn. 21,5 cm, bodemvondst Amsterdam, XVI. (inv. no. 51335-'81).

Dergelijke dingen werden verbruikt en niet bewaard voor het nageslacht, in tegenstelling met vele luxueuse objecten op het gebied van kunst en historie. Het gebruiksgoed van hout, dat vroeger veel meer voorkwam dan wij nu wel eens denken, is verbrand of vergaan. Het voorwerp gemaakt van ijzer is verroest en verdwenen, terwijl de meeste goederen van tin of van koper zijn versmolten. Hetgeen vroeger het meest gewone was, is thans het meest uitzonderlijke geworden. Voor het verwerven van dit eenvoudige gebruiksgoed zijn we eigenlijk uitsluitend aangewezen op bodemvondsten. Daarom is, dat mag weleens gezegd worden, het werk van de stadsarcheologen in ons land, ook voor ons museum, van onschatbare waarde.

J. de Kleyn

NOTEN:

- 1) Vergel. J. de Kleyn, The soup bowl, the brandy bowl and the porringer. In: Vriendenboek A. J. Bernet Kempers. Arnhem 1971, p. 43-49.
- 2) Vriendelijke mededeling van de heer B. Dubbe, Deventer.
- 3) G. A. Deventer, R.A. no. 24.
- 4) G. A. Leiden, Weeskamer no. 975.
- 5) G. A. Amsterdam, Weeskamer, lade E., inv. J. J. Pylori, d.d. 11 april 1578.
G. A. Leiden, Weeskamer no. 1692 d.